

Матиас Десмет

ПСИХОЛОГИЯ НА ТОТАЛИТАРИЗМА

София, 2023

Преводът е направен по изданието
MATTIAS DESMET
THE PSYCHOLOGY OF TOTALITARISM

© Mattias Desmet, 2022

Originally published in Belgium by Pelckmans Publishers in 2022 as
DE PSYCHOLOGIE VAN TOTALITARISME

„Катехон“ е импринт на издателство „Изток-Запад“.

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Мария Кондакова, превод, 2023

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1232-7

МАТИАС ДЕСМЕТ

ПСИХОЛОГИЯ НА

ТОТАЛИ -
ТАРИЗМА

Превод от английски
Мария Кондакова

КАТЕХОН

КАТЕХОНИ

Водещ редактор
доц. д-р Григор Сарийски

№1	Клаус Шваб	<i>Капитализъм на заинтересованите</i>
№2	Николай Вавилов	<i>Некоронованите крале на червен Китай</i>
№3	Иво Христов	<i>Не пожелахте да чуете</i>
№4	Джоузеф Плъмър	<i>Тайните структури на властта</i>
№5	Димитър Събев	<i>Маркетинг, потребление и икономически растеж</i>
№6	Андрей Фурсов	<i>Водораздел</i>
№7	Уан Йуей	<i>Глобализация по китайски</i>
№8	Александър Дугин	<i>Четвъртият път</i>
№9	Едуард Грифин	<i>Създанието от Джекил Айлънд</i>
№10	Д-р Анна Лембке	<i>Допаминов свят</i>
№11	Алексей Вандам	<i>Геополитика и геостратегия</i>
№12	Норберт Херинг	<i>Финалната игра на капитализма</i>
№13	Даниел Естулин	<i>Институтът „Тависток“</i>
№14	Имануел Уолърстийн	<i>Исторически капитализъм</i>
№15	Съст. Урих Мис	<i>Великото зануляване</i>
№16	Андрей Фурсов	<i>Оргазмът на богомолката</i>
№17	Съст. Давид Енгелс	<i>Обновлението на Европа</i>
№18	Уилям Х. Макнийл	<i>Възходът на Запада, том 1 и 2</i>
№19	Ханс-Йоахим Маац	<i>Общество на страха</i>
№20	Каръл Куигли	<i>Англо-американският управляващ елит</i>
№21	Игор Шнуренко	<i>Демонът отвътре</i>
№22	Робърт Ф. Кенеди-мл.	<i>Истинският Антъни Фаучи</i>
№23	Дмитрий Зикин	<i>Забранената икономика</i>
№24	Игор Шнуренко	<i>Хакнатият човек</i>
№25	Алън У. Дълес	<i>Изкуството на разузнаването</i>
№26	Матиас Десмет	<i>Психология на тоталитаризма</i>

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение.....	7
----------------	---

ЧАСТ I

НАУКАТА И НЕЙНИТЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ЕФЕКТИ

Глава 1. Наука и идеология	19
Глава 2. Науката и нейните практически приложения	35
Глава 3. Изкуственото общество	47
Глава 4. (Не)измеримата Вселена.....	61
Глава 5. Копнежът за господар.....	81

ЧАСТ II

МАСОВО ФОРМИРАНЕ И ТОТАЛИТАРИЗЪМ

Глава 6. Възходът на масите.....	109
Глава 7. Водачите на масите	129
Глава 8. Конспирация и идеология	147

ЧАСТ III

ОТВЪД МЕХАНИСТИЧНИЯ СВЕТОГЛЕД

Глава 9. Мъртвата Вселена срещу живата	177
Глава 10. Материя и дух.....	193
Глава 11. Наука и истина	209
Благодарности.....	225
За автора	227
Бележки	229

ВЪВЕДЕНИЕ

Да напиша книга за тоталитаризма – идеята ме споходи за първи път на 4 ноември 2017 г. Или по-скоро тогава се появи за първи път в моя научен дневник – тетрадка, където записвам всичко, което би могло да се окаже полезно за по-късна статия или книга.

По това време се намирах в една вила в Ардените, собственост на двама приятели. В ранните сутрешни часове, когато изгряващото слънце осветяваше горите наоколо, отворих дневника си, за да запиша мисли, които се въртяха в главата ми през нощта. Може би заради тишината и спокойствието на заобикалящата ме природа бях по-чувствителен от обикновено, но в онова ноемврийско утро ме обзе осезаемото и остро усещане за нов тоталитаризъм, който беше посял семената си и беше втвърдил обществената тъкан.

Дори до 2017 г. не можехме вече да го отречем: хватката на държавния апарат върху частния живот на хората се затягаше с чудовищна бързина. Ерозираше правото на лична неприкосновеност (особено след събитията от 11 септември), алтернативните гласове се цензурираха и заглушаваха все по-усилено (особено в контекста на дебата за климатичните промени), все повече ставаха примерите за безцеремонни действия на силите за сигурност и други подобни случаи.

Държавните власти обаче не бяха единственият двигател на това развитие. Културата на „пробуждане“, която бързо доби очертания, и набиращото сила климатично движение дадоха тласък на призивите за нов, извънредно строг стил на управление, които идваха от страна на *самото население*. Терористите,

климатичните промени, хетеросексуалните мъже и по-късно вирусите се разглеждаха като твърде голяма опасност, за да подхождаме към тях със старомодни средства. Технологичното „издирване и проследяване“ на човешките маси ставаше все по-приемливо и се смяташе дори за необходимо.

Над обществения хоризонт надвисна дистопичният образ, предаден през погледа на германско-еврейския философ Хана Аренд: възникването на нов тоталитаризъм, вече под ръководството не на ярки „вождистки“ фигури като Йосиф Сталин или Адолф Хитлер, а на безцветни бюрократи и технократи. В онази ноемврийска сутрин нахвърлих общия план за книга, в която да изследвам психологическите корени на тоталитаризма. Тогава се запитах: защо тоталитаризмът като форма на държавност е възникнал за първи път през първата половина на ХХ в.? И още нещо: каква е разликата между него и класическата диктатура от миналото? Осъзнах, че същината на тази разлика е в полето на психологията.

В основата на диктатурите лежи примитивен психологически механизъм – а именно създаването на климат на страх сред населението, който се основава на потенциала на диктаторския режим за брутално насилие. Тоталитаризмът, от друга страна, се корени в коварния психологически процес на масово формиране. Единствено изчерпателният анализ на този процес ни позволява да разберем шокиращите модели на поведение на „тоталитаризираното“ население, включително хипертрофирана готовност на отделните личности да жертват собствените си лични интереси от солидарност с колектива (т.е. масите), дълбока непоносимост към гласовете на инакомислещите и силно изразена възприемчивост към псевдонаучна индоктринация и пропаганда.

Масовото формиране е по същество вид групова хипноза, която разрушава етичното самосъзнание на отделните личности и ги лишава от способността им да мислят критично. Този процес е неуловим по природа; народите несъзнателно се поддават на действието му. Както казва Ювал Ноа Харари, повечето хора дори не биха забелязали преминаването към тоталитарен режим. Ние свързваме тоталитаризма предимно

с трудови и концентрационни лагери, с лагери на смъртта, но това е просто последната, потресваща фаза от един продължителен процес.

* * *

През месеците и годините след тези мои първоначални бележки в дневника ми се появяваха все повече и повече препратки към тоталитаризма. Те се разгръщаха във все по-дълги нишки на разсъждение, които се свързваха органично с други области на моите академични интереси. Например тоталитаризмът като психологически проблем имаше допирни точки с една криза, която се разрази в научния свят през 2005 г. – тема, която изследвах обширно в моята докторска дисертация. Нехайството, грешките, пристрастните заключения и дори откровената измама бяха станали толкова повсеместни в научните изследвания, че стъписващо висок процент от научните публикации – до 85% в някои области – стигаха до радикално погрешни изводи. А най-забележително от психологическа гледна точка беше следното: повечето учени бяха дълбоко убедени, че провеждат изследванията си в общи линии коректно. По някаква причина те не разбираха, че изследванията им не ги доближават до фактите, а вместо това създават мнима нова реалност.

Това, разбира се, е сериозен проблем, особено за съвременните общества, които вярват в науката като най-надеждния начин да разберем света. При това гореспоменатият проблем е пряко свързан с феномена на тоталитаризма. Всъщност точно по този начин го формулира Аренд: подмолното течение на тоталитаризма се изразява в сяпа вяра в някаква „научна фикция“, облечена в статистики и числа, която демонстрира „крайно пренебрежение към фактите“: „идеалният поданик на тоталитарното управление не е убеденият нацист или убеденият комунист, а хората, за които разликата между факт и измислица и разграничението между истина и лъжа вече не съществуват“¹.

Лошото качество на научните изследвания разкрива фундаментален проблем: нашият научен възглед има съществени недостатъци, последиците от които се разпростират много по-далече от областта на академичната наука. Тези недостатъци

са и изворът на дълбоко колективно безпокойство, което през последните десетилетия става все по-осезаемо в нашето общество. Очакванията на хората за бъдещето вече са обагрени с песимизъм и липса на перспектива – и това се усилва с всеки ден. Ако цивилизацията не бъде удавена от надигащото се морско равнище, със сигурност ще бъде пометена от бежанците. Великият разказ, който доминира в обществото – разказът на Просвещението, – вече не поражда оптимизъм и позитивизъм, както беше доскоро, и това е дори меко казано. Голяма част от населението е уловено в капана на почти пълна социална изолация; свидетели сме на забележително нарастване на абсентеизма в резултат от психични страдания; на безпрецедентно разпространена употреба на психотропни препарати; на епидемия от професионално „прегаряне“, която парализира цели компании и държавни институции.

През 2019 г. имах възможността да почувствам ясно тази обезпокоителна ситуация в собствената си професионална среда. Видях как много колеги около мен отпаднаха от процеса на работа поради психични проблеми, които спъваха способността им да изпълняват дори основни ежедневни дейности. Един пример: същата година ми отне почти девет месеца да получа подпис за договор, който ми беше необходим, за да започна работа по научен проект. В университетските отдели, които трябваше да прегледат договора и да дадат одобрението си, отсъствията бяха толкова масови, че винаги имаше някой в отпуск по болест поради психични проблеми, така че договорът просто не можеше да се придвижи до край. През този период всички индикатори за социално напрежение се повишиха експоненциално. Всеки, който е запознат с теорията на системите, знае какво означава това: системата се доближава към повратен момент. Тя е на крачка от реорганизация и търсене на нова точка на равновесие.

В края на декември 2019 г. – в същата вила в Ардените, която споменах по-рано – се осмелих да направя малко предсказание в приятелска компания: един ден скоро ще се събудим в различно общество. Това интуитивно предчувствие дори ме подтикна към действие. Няколко дни по-късно отидох в банката, за да

платя ипотеката за къщата си. Дали това беше разумно – зависи изцяло от гледната точка. Може би не беше от чисто икономическа или данъчна гледна точка, но това не ме интересуваше. Преди всичко и най-вече исках да получа обратно суверенитета си; не исках да се чувствам длъжен и съучастник на финансова система, която според мен играеше роля в очертаващата се социална безизходница. Банковият мениджър ме изслуша; дори се съгласи с мен. Той обаче държеше да знае защо съм настроен толкова решително. Въпреки че разговаряхме час и половина, това не беше достатъчно да удовлетвори питането му. Накрая си тръгнах и го оставих да се чуди – дълго след като беше изтекло работното време на клона на банката, който щеше да бъде затворен завинаги скоро след това.

* * *

Няколко месеца по-късно – през февруари 2020 г. – самите основи на глобалното село започнаха да се клатят. Светът беше обхванат от предчувствие за назряваща опасност, последиците от която бяха неизчислими. Само за седмици всички бяха завладени от историята за някакъв вирус – история, която се основаваше несъмнено на факти. Само че какви точно? Първите си впечатления за „фактите“ получихме от кадри, излъчвани от Китай. Вирус принудил китайското правителство да предприеме драконовски мерки. Цели градове бяха поставени под карантина, бързо се строяха нови болници, фигури в бели костюми дезинфектираха обществените места. Тук-там се пръкнаха слухове, че тоталитарното китайско правителство реагира непропорционално твърдо и че новият вирус не е по-тежък от грип. Чувах се и противоположни мнения: че сигурно е много лошо, отколкото изглежда, защото в противен случай нито едно правителство не би предприело толкова радикални мерки. На този етап всичко още изглеждаше много далече от нашия бряг и ние приехме, че не можем да дадем пълна оценка на фактите.

До момента, когато вирусът се появи в Европа. Тогава започнахме да регистрираме случаи на заразяване и смърт сред самите нас. Видяхме кадри от претърпкани спешни отделения в Италия, конвои от военни транспортни средства, натоварени

с трупове, морги, пълни с ковчези. Прочути учени в „Импири-ъл Колидж“ уверено предричаха, че без извънредно драстични мерки вирусът ще отнеме живота на милиони хора. В Бергамо виеха денонощно сирени, заглушавайки всеки глас в общественото пространство, който дръзваше да се усъмни във фактите. От този момент разказ и факти сякаш се сляха и несигурността отстъпи място на сигурността.

Невъобразимото стана реалност: видяхме как почти всяка страна на земята смени рязко курса, за да последва примера на Китай и да постави огромни маси човешко население под де факто домашен арест – ситуация, за която изнамериха термина „локдаун“. Настана сюрреалистична тишина – зловецка и освобождаваща в същото време. Небето без самолети, обезкръвените пътни артерии; слягащата се прах от преследването на суетни желания; а в Индия въздухът стана толкова чист, че за първи път от трийсет години на някои места Хималаите започнаха отново да се виждат на хоризонта².

Нещата не спряха дотук. Станахме свидетели и на забележителен процес на овластяване. Вместо на ненадеждните политици обществото се уповаваше на специалистите по вирусология – аналог на Оруеловите прасета, най-умните животни във фермата. Те щяха да управляват фермата на животните с точна („научна“) информация във време на чума. Скоро обаче се оказа, че тези експерти имат редица обикновени, човешки недостатъци. В своите статистики и диаграми те правеха грешки, каквито дори „обикновените“ хора трудно биха допуснали. В определен момент се стигна до там, че отчитаха *всички* смъртни случаи като резултат от коронавирус – включително, когато човекът беше починал, да речем, от инфаркт.

Освен това не изпълняваха обещанията си. Тези специалисти се заричаха, че Портите на свободата ще се отворят отново след две дози от ваксината, но когато моментът настъпи, нещата не се промениха и те излязоха с обяснението, че е нужна и трета. И точно както прасетата на Джордж Оруел, понякога тихомълком и внезапно променяха правилата. Най-напред животните трябваше да се съобразяват с мерките, за да не би броят на болните да надхвърли капацитета на системата на здра-

веопазването (т.е. трябваше да се изравни кривата). Един ден обаче всички се събудиха и откриха надписи по стените, които заявяваха, че мерките се удължават, защото вирусът трябва да бъде изкоренен (т.е. трябваше да се пречупи кривата). В крайна сметка правилата се променяха толкова често, че само прасетата сякаш ги знаеха. А дори и това не беше много сигурно.

Някои хора станаха подозрителни. Как е възможно тези специалисти да допускат грешки, каквито дори лаиците не биха направили? Нима това не са учени – онези хора, които ни позволиха да отидем на Луната и ни дадоха интернет? Нали не е възможно да са толкова глупави? Как ще завърши това? Техните препоръки ни водят все по-надолу по пътя в една и съща посока: с всяка следваща крачка губим още от свободите си, докато стигнем до крайната точка, където човешките същества се свеждат до QR кодове в един голям технократично-медицински експеримент.

По този начин повечето хора в крайна сметка си създадоха сигурни представи. Много сигурни – само че напълно противоположни. Някои бяха убедени, че сме се сблъскали с вирус убиец, други – че това не е нищо повече от сезонен грип, трети дори смятаха, че вирусът изобщо не съществува и че имаме работа със световна конспирация. А имаше и такива, които продължаваха да живеят в несигурност и постоянно се питаха: как можем правилно да разберем какво се случва в нашето общество?

* * *

Кризата с коронавируса не се появи изневиделица. Тя се вписва в низ от отчаяни и в нарастваща степен саморазрушителни обществени реакции спрямо различни обекти на страха: терористи, глобално затопляне, коронавирус. Всеки път, когато в обществото се появи нов подобен обект, в нашия актуален начин на мислене има само една реакция: повишаване на контрола. Напълно се пренебрегва фактът, че човек може да понесе само известна степен на контрол. Контролът чрез принуда води до страх, а страхът води до усилване на принудителния контрол. Точно по този начин обществото става жертва на порочен кръг,

който неизбежно води до тоталитаризъм, тоест до контрол на официалната власт, който стига до крайност и резултатът от него е пълното разрушаване на психичния и физическия интегритет на човешките същества.

Трябва да си представим сегашния страх и психичен дискомфорт като проблем сам по себе си – проблем, който не може да бъде приравнен към някакъв вирус или какъвто и да е друг „източник на заплахата“. Нашият страх се заражда на абсолютно различно ниво – там, където се проваля Великият разказ на нашето общество. Това е разказът на механистичната наука, в който човекът е принизен до биологичен организъм. Разказ, който игнорира психичните, символичните и етичните измерения на човека и по този начин упражнява опустошителен ефект на нивото на човешките отношения. Нещо в този разказ тласка човек да се изолира от своя събрат и от природата; нещо в него става причина човек да изгуби *резонанс* със света около себе си; нещо в него превръща човешкото същество в *атомизиран субект*. Именно този атомизиран субект според Аренд е основната градивна единица на тоталитарната държава.

Тоталитаризмът не е историческа случайност. Заключениеният анализ показва, че той е логичният резултат от механистичното мислене и измамната вяра във всемогъществото на човешката рационалност. В този смисъл тоталитаризмът е определящата характеристика на традицията на Просвещението. Въпреки че няколко автори застъпват подобна теза, още никой не го е подлагал на психологически анализ. Настоящата книга запълва тази празнина. В нея ще анализираме симптоматиката на тоталитаризма и ще я поставим в по-широкия контекст на социалните феномени, от които тя е част.

В част I (от 1 до 15 глава) се разглежда как механистично-материалистичният възглед за човека и света създава специфичните социално-психологически условия, в които процъфтяват масовото формиране и тоталитаризмът. част II (от 6 до 8 глава) описва подробно процеса на масово формиране и неговата връзка с тоталитаризма. И накрая, част III (от 9 до 11 глава) изследва начин за преодоляване на текущото състояние на човека и света, така че тоталитаризмът да стане ненужен. Трябва да се

каже, че част I и част III имат само периферно отношение към тоталитаризма. Целта ми е с тази книга да обърна внимание не върху това, което обикновено асоциираме с тоталитаризма – концентрационни лагери, индоктриниране, пропаганда, – а върху по-широките културно-исторически процеси, от които възниква тоталитаризмът. Този подход ни позволява да се концентрираме върху най-важното: тоталитаризмът възниква от процеси на развитие и тенденции, които се реализират в нашето ежедневие.

Преди всичко тази книга изследва възможностите да намерим начин за излизане от настоящата културна безизходица, до която явно сме стигнали. Ескалиращите социални кризи в началото на XXI в. са проява на психологическо и идеологическо разместване на основни пластове – на тектоничните плочи, върху които стъпва цял светоглед. Преживяваме момента, в който старата идеология се надига в цялата си мощ за последен път, преди да рухне. Всеки опит да се коригират настоящите социални проблеми, каквито и да са те, въз основа на старата идеология, само ще влоши нещата. Не можем да решим проблема, като прилагаме същия начин на мислене, който го е породил. Решението за нашия страх и несигурност не се крие в засилването на (технологичния) контрол. Реалната задача, пред която сме изправени като личности и общество, е да изградим нов възглед за човека и за света, да намерим нов фундамент за нашата идентичност, да формулираме нови принципи за съжителство с другите и да преоценим една важна човешка способност – да се говори истината.